

2. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. — Л.: Кальварія, 2002.
3. Костенко Д. Проведення судового процесу по гражданским делам // Советская юстиция. — 1971. — № 7. — С. 25.
4. Адресва Е. Загубили // Бизнес. — 2006. — № 25. — С. 26.
5. Коршиюк О. Судебные решения — в Интернет // Бухгалтерия. — 2005. — № 7. — С. 9.
6. Таранова Т. С. Судебная практика и прецедент // Актуальные вопросы юридической науки и практики. — 2005. — № 1. — С. 15.

УДК 347.513(477)

Т. В. Доука

ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Незважаючи на достатньо довге існування і постійний розвиток у правовій науці та судовій практиці інституту відшкодування шкоди, необхідно відзначити, що становлення його проходить однобічно. Це пов'язано з тим, що свій розвиток вказаний інститут отримує тільки в межах матеріально-правової теорії.

Разом з тим, як показує судова практика останніх років, це недостатньо. Однобічність, перш за все, виявляється у тому, що матеріальна і процесуальна науки, як самостійні науки, ставлять перед собою різну мету і виконують різні завдання.

У Цивільному кодексі немає чіткого визначення поняття відшкодування шкоди, воно існує тільки на теоретичному рівні, що в свою чергу говорить про неоднозначність його трактування, включення в його зміст різних елементів.

Деякі вчені вважають, що відшкодування шкоди — це цивільно-правова відповідальність, яка пов'язана із зобов'язаннями і виникає внаслідок заподіяння шкоди.

Відшкодування шкоди полягає у повній її компенсації у грошовій формі або у натурі (виправлення пошкодженої речі). Розмір відшкодування шкоди зменшується, якщо виникненню шкоди сприяв сам потерпілий (наприклад, внаслідок грубого порушення правил дорожнього руху особа постраждала від наїзду автомобіля).

Зобов'язання щодо відшкодування шкоди (деліктне зобов'язання) — це таке цивільно-правове зобов'язання, за яким потерпілий (кредитор) має право вимагати від заподіювача шкоди (боржника) відшкодування у повному обсязі протиправно завданої шкоди шляхом відшкодування її у натурі або відшкодування завданих збитків [1, 717].

Відшкодування шкоди регулює гл. 82 Цивільного кодексу України. Стаття 1166 ЦК визначає загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду.

Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також

шкода, заподіяна майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується у повному обсязі особою, яка її завдала.

Особа, яка завдала шкоду, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини. Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, встановлених законом. Шкода, завдана неправомірними діями, відшкодовується у випадках, передбачених Цивільним кодексом та іншим законом.

У зв'язку з порушенням прав громадян чи організацій з боку інших осіб, а також у разі можливості порушення прав в майбутньому, в тому випадку, коли відсутнє добровільне поновлення порушеного права, у потерпілого завжди виникає об'єктивна потреба застосування певних заходів чи способів захисту по відношенню до зобов'язаної сторони.

Як відомо, засіб захисту права є категорією матеріального (регулятивного) права. Стаття 16 Цивільного кодексу України проголошує, що кожна особа має право звертатись до суду за захистом свого особистого немайнового чи майнового права і інтересу.

Засобами захисту цивільних прав і інтересів можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання угоди недійсною;
- 3) припинення дій, які порушують право;
- 4) поновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідносин;
- 7) припинення правовідносин;
- 8) відшкодування збитків і інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконним рішення, діяльність чи бездіяльність органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Окрім способу захисту права існує також і форма захисту права, яка є категорією процесуального характеру.

Під формою захисту права слід розуміти в цивільному судочинстві певну діяльність компетентних органів по захисту прав, яка полягає в установленні фактичних обставин цивільної справи, застосуванні відповідних норм права, визначенні способів захисту права і винесенні рішення. Відшкодування шкоди можна поділити на:

- відшкодування матеріальної шкоди;
- відшкодування моральної шкоди.

Відповідно до Конституції України життя і здоров'я людини, її честь і гідність, особиста свобода і недоторканність визнаються найвищою соціальною цінністю [2, 1].

Без сумніву, що разом з гарантуванням цих особистих немайнових благ держава повинна забезпечити людину можливістю захищати їх, а також гаран-

тувати право на компенсацію шкоди, включаючи моральну, спричиненої порушенням будь-якого з її прав.

У правових державах компенсація моральної шкоди доволі ефективно використовується для захисту особистих немайнових прав громадян вже дуже довгий період часу.

При цьому найбільш «зручним» способом її відшкодування вважається грошова форма.

Ще у XVII ст. голландський юрист Гуго Гроцій писав: «... гроші при бажанні потерпілого можуть оплатити... завдану гідності шкоду, адже гроші є загальне мірило корисності речей...». Але в СРСР такий стан речей виявився неприйнятним.

Переважаючою багато років була думка про недопустимість компенсації моральної шкоди у грошовій формі. У зв'язку з цим цивільне законодавство СРСР (а, відповідно, і УРСР) не передбачало ані самого поняття моральної шкоди, ані, зрозуміло, можливості її відшкодування.

Це пояснювалось тим, що принцип компенсації моральної шкоди визнавався класово чужим соціалістичній правосвідомості і ґрунтувався, зокрема, на демагогічних твердженнях про неможливість виміряти гідність радянської людини в нікчемному металі.

Судова практика, відповідно до пануючої правової доктрини, була стабільною: судді незмінно відмовляли в позовах про компенсацію моральної шкоди у грошовій формі.

З розпадом Радянського Союзу ситуація змінилась. В Україні почалось будівництво демократичної, правової, соціальної держави. А така держава неможлива без належного дотримання і охорони основних прав і свобод людини і громадянина, а також забезпечення належного порядку відшкодування шкоди, завданої їх порушенням [3, 15].

З урахуванням цього Законом України від 6 травня 1993 р. № 3188-ХП «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» передбачено новий спосіб захисту цивільних особистих прав — компенсація моральної шкоди.

1 січня 2004 р. набрав чинності новий Цивільний кодекс України (далі — ЦК України), який не лише зберіг зазначений спосіб захисту особистих прав, а й збагатив інститут компенсації моральної шкоди новими нормами.

Норми, що регулюють відшкодування моральної шкоди, містяться і в інших нормативно-правових актах України, зокрема в законах України «Про інформацію», «Про захист прав споживачів», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права» тощо.

Не стоїть осторонь цієї проблеми і судова практика, адже нині позов про відшкодування моральної шкоди набуває все більшої популярності.

Саме тому Пленум Верховного Суду України ще в 1995 р. у своїй постанові «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня надав судам керівні роз'яснення щодо розгляду і вирішення справ, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди.

Дана постанова дає визначення моральної шкоди: на думку Пленуму Верховного Суду України під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Згідно із ч. 3 ст. 23 ЦК України моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Г. В. Єрмоєнко вказує, що моральна шкода відшкодовується грошми, але в той же час потерпілі, які самостійно здійснюють свої цивільні права, мають право дати згоду на пропозицію відповідача про компенсацію шкоди в натуральному вигляді, тобто певними товарами і послугами.

Отже, і в законодавстві, і в науці цивільного права провідним визнається грошове відшкодування моральної шкоди. Цілком зрозуміло, що інститут моральної шкоди взагалі і визначення обсягів її компенсації зокрема викликає багато суперечок у науковців і практиків.

Перед суддями стоїть проблема правильного визначення розмірів відшкодування моральної шкоди у кожному конкретному випадку, адже в сучасному законодавстві відсутні норми, що дозволяють точно визначити розмір суми компенсації моральної шкоди.

Згідно із статистичними даними, в 1995 р. постраждало від злочину більш ніж 105 тис. громадян, в 2003-му — 352 тис., суми відшкодування шкоди становили 100 млн грн, в 2005-му — 440 тис. З цього можна зробити висновок, що вони постійно збільшуються і це є дуже негативним.

Необхідно сказати, що для вирішення цього питання можна застосувати досвід закордонних країн, які чітко визначили механізм відшкодування матеріальної шкоди, зокрема: Австрії, Австралії, Німеччини, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Фінляндії та інших.

Особливої уваги заслуговує законодавство Іспанії. У цій країні існує можливість заміни суб'єкта відшкодування страхувальником. Також є можливість накладення цивільної відповідальності, у тому числі і додаткової, на фізичних і юридичних осіб, діями яких були створені умови для здійснення злочину.

Основні категорії справ, пов'язаних з відшкодуванням шкоди:

- відшкодування моральної шкоди;
- відшкодування державою шкоди, завданої фізичній чи юридичній особі;
- відшкодування шкоди, яка спричинена частково дієздатними чи недієздатними особами;
- відшкодування шкоди, яка спричинена джерелом підвищеної небезпеки;
- відшкодування шкоди, спричиненої у зв'язку з каліцтвом. Іншими ушкодженнями здоров'я, пов'язаними з виконанням своїх трудових обов'язків;
- відшкодування шкоди внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг);
- відшкодування ядерної шкоди та інші.

Отже, відшкодування шкоди потребує механізму його реалізації, який би узгоджувався з реаліями сьогодення.

Важливо, щоб це питання ставилося не тільки на теоретичному рівні, але й

в практиці відчувались певні зрушення щодо вдосконалення питання відшкодування шкоди.

Це стосується перш за все його процесуальних особливостей, які дуже часто в неправильному їх застосуванні призводять до негативного результату для того, хто постраждав (кому заподіяна шкода).

Судді повинні приймати рішення, виходячи із власного розуміння права, на основі власних переконань і життєвого досвіду. Але, чи завжди можна визначити індивідуальні і особистісні особливості позивача після візуальних і вербальних контактів з ним, тим більше в межах наданих йому ЦПК України строків.

Тим паче що суддя далеко не завжди має необхідні медичні і психологічні знання. Тому, я переконана, що вихід у призначенні в кожному конкретному випадку судової експертизи, яка дасть змогу майже кожного разу більш об'єктивно вирішувати справу. Погоджуюся, що впровадження експертизи при визначенні розміру моральної шкоди — справа не з легких. Вона потребує чимало часу та зусиль. Але для належного захисту прав громадян кроки в цьому напрямку необхідно робити вже сьогодні.

Література

1. Харитонов Є. О., Сапіяхметова Н. О. Цивільне право України. — К.: Істипа, 2003.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, № 254/96-ВР.
3. Рязановский В. А. Единство процесса. — М., 1996.

УДК 347.736(477)

Л. А. Островська

НЕПРЯМІ (ПОХІДНІ) ПОЗОВИ КРЕДИТОРІВ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ

Законодавство та судова практика України визнають право кредиторів моряків у низці випадків подавати позови про визнання недійсними правочинів боржника. В першу чергу це стосується правочинів, за якими відчужується майно боржника, на яке може бути звернено стягнення. Хоча в Україні визнається право кредиторів звертатися до суду з позовами про визнання недійсними договорів боржника, такі позови не розглядаються в теорії цивільного права та процесу як похідні. У судовій практиці вважається, що кредитори звертаються до суду за захистом їх власних прав та інтересів, які порушуються укладеним боржником правочином. У той же час необхідно визнати, що такі позови мають ознаки, які дозволяють віднести їх до похідних.

По-перше, такі позови заявляє одна особа (кредитор) з приводу правовідносин, які виникли між двома іншими особами (боржником та його контрагентом).